

Karel NOVÁČEK a kol., *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty*, Západočeská univerzita v Plzni, Scriptorium, Plzeň 2010

374 s. + 32 stran barevné přílohy, ISBN 978-80-87271-18-6

Kladrubský klášter, založený roku 1115 Vladislavem I. jako prodloužená ruka panovnické moci v západních Čechách, představuje výjimečnou instituci již jen z pohledu pramenné základny. Rozsáhlá řada pravých i padělaných listin dává nahlédnout nejen do osídlovacích procesů této periferie přemyslovského knížectví, ale i do její sociální struktury. Jasně dokládá, jak proklamovaný panovnický nárok na vládu v celém knížectví musel být vyvážen cíleným úsilím o její reálné udržení prostřednictvím budování opěrných bodů, jimiž kláštery bezesporu byly. Proto lze jenom uvítat vydání rozsáhlé monografie, která sleduje osudy kláštera v předhusitské době z hlediska archeologie, stavebního vývoje, historie i dějin osídlení. Je cenným přínosem i proto, že podobně obsáhla a komplexní práce o dějinách některého z dalších významných klášterů přemyslovských Čech dosud nebyla napsána.

Z hlediska analýzy listinného materiálu situaci komplikuje spletnost vztahů mezi písemnostmi, které byly ve prospěch kláštera pořizeny, případně vznikly péčí řeholníků samotných ve snaze stvrdit nároky klášterního nadání. Snaha o poznání těchto vztahů a s nimi související hodnověrnosti dochovaných textů proto již v minulosti podnítila řadu medievistů (Václava Novotného, Václava Hrubého či Sášu Duškovou), jejichž výsledky jsou Karlem Nováčkem pečlivě a kriticky recipovány. S ohledem na svou specializaci ovšem hlavní autor rezignoval na vlastní diplomatickou analýzu souboru a spolehl se při kritice těchto pramenů spíše na znalost krajiny a dějin osídlení. Zvolený postup sice přináší poměrně přesvědčivé výsledky při rekonstrukci vývoje klášterní državy v předhusitské době, přesto nelze diplomatický rozbor písemností nahradit jinými metodami, a to zejména za situace, kdy máme co do činění s tak ojedinělým souborem, jaký nabízí právě klášter Kladruba. Proto je jeho opomenutí nedostatkem, zejména pokud hovoříme o ojedinělém projektu na komplexní rozbor dějin jednoho předhusitského kláštera. Naopak ocenit je třeba přehledné tabelární a mapové zachycení výsledků těchto rozborů, jež značně přispívá k přesvědčivosti textu.

Kladrubská doména je představena jako výsledek úsilí několika generací mnichů, jež z panovnického nadání a zbožných darů okolní šlechty i dalších donátorů dokázaly vybudovat prostřednictvím směn a koupí rozsáhlý a kompaktní majetkový komplex. Výsledky rovněž potvrzují odjinud známou skutečnost, že v první vlně klášter získává majetek dary, aby pak udržoval kontakty s místními elitami spíše prostřednictvím směny a koupě. Vazby na okolí byly ostatně pro klášter nutností, neboť málokterý klášter vznikl na zelené louce a – jak autor ostatně upozorňuje – soubor klášterních písemností existenci starších majetků elity dokládá.

Na propojení s místní šlechtou navíc odkazuje i možný původ jednoho z opatů kláštera. Podle Nováčka je vývoj domény v zásadě uzavřen okolo roku 1250, poté již následují jen dílčí změny.

Rovněž síť farních kostelů, jež dotvářela obraz klášterní domény, ukazuje podle autora na plánovitě úsilí a jistou racionalitu skrytou za jejím budováním. Většina farností totiž byla založena tam, kde mohla sloužit pastoračnímu co největšímu počtu lidí. To platí i pro klášterní proboštvství, která se dobře doplňovala s rozložením klášterního majetku a zejména pak se sítí dálkových cest, jež sehrály svou roli i při vzniku kláštera samotného. Autor opět svá zkoumání může podpořit odkazem na mapu, nicméně by jeho závěrům jistě posloužilo, kdyby na všech mapách, zachycujících klášterní majetky i patronáty, rovněž zaznačil svou představu o průběhu dálkových cest. Prosté stavby farních kostelů, jimž autor rovněž věnuje pozornost, také ukazují, že nevznikaly s cílem reprezentace kláštera, avšak jako centra pastoračního úsilí a snad i spojnice mezi klášteřem a jeho majetky.

Partie knihy věnované středověké architektuře kláštera vycházejí především z důkladného poznání jeho budov. Nově byly nejspíše identifikovány doklady předlokační zděné stavební aktivity, zastoupené jednolodním kostelem s apsidou, ale snad i trojlodní sakrální stavbou s hypotetickou funkcí hlavní klášterní svatyně, těsně předcházející vybudování hlavní baziliky. K. Nováček se nově vyjádřil k elevaci klášterního kostela, tedy románské klášterní baziliky, kterou nově rekonstruuje jako trojlodní pilířovou svatyni s neklenutými loděmi, příčnou lodí a trojdílným stupňovitým chórem. Autor předpokládá existenci dvojice západních věží. Exteriér baziliky byl, a z části doposud je, artikulován lizénami s obloučkovým vlysem a zubořezem. Současně se uvažuje o zaklenutí křížení baziliky, nad kterým byla pravděpodobně umístěna věž. Naproti tomu byly chórové partie kostela nejspíše neklenuté, obdobně jako prostory bočních lodí. Co se týká problematiky slohové orientace kladrubské baziliky, je v publikaci zdůrazněna souvislost s východními partiemi baziliky ve Wormsu (a s ní spojovaným okruhem staveb). Důležitým postřehem autora je skutečnost, že nelze v utváření formy kladrubské baziliky identifikovat vliv hirsauské reformy. Na značné závažnosti nabývá závěr K. Nováčka o výstavbě trojlodní baziliky již ve druhé třetině 12. století. Bohužel torzovité jsou nadále naše poznatky o objektech vnitřní klausury 12.–13. století, což je způsobeno značnou devastací stratifikovaných terénů v průběhu 17.–19. století. Stopy po klausurních stavbách jsou dokumentovány především na jižní fasádě boční lodi a transeptu. Do 12. století je kladena výstavba nalezené budovy obdélného půdorysu, která byla situována východně od románského konventu a sloužila jako infirmárium.

Velmi přínosné jsou rovněž pasáže knihy věnované vrcholně gotické proměně klášterní baziliky a dalších konventních objektů, která proběhla v podstatné míře do roku 1394. V publikaci je jednoznačně doložen fakt, že stavební aktivity v klášteře probíhaly s akcentem na úpravy baziliky. Z gotické proměny kláštera pochází převážná část obvodového zdiva severní boční lodi baziliky. Gotické transformaci klášterního kostela jsou nově přičítány podstatné partie protaženého trojlodního stupňovitého chóru bazilikálního uspořádání. Střední chór nově koncipovaného závěru byl opatřen závěrem o sedmi stranách dvanáctiúhelníka. Ke gotickým

úpravám baziliky je kladeno rovněž západní průčelí kostela, ale i zaklenutí trojlodí. V rámci vrcholně gotické stavební proměny kláštera byla vybudována i kaple Všech svatých, a to v několika fázích. Stručná Nováčkova úvaha relativizující dosavadní představy o stavební stagnaci českých benediktinských konventů v průběhu gotiky, jak ostatně ukazují i jinde probíhající průzkumy, je zcela oprávněná.

Zajímavé jsou v mnoha ohledech i kapitoly věnované okruhu (především) sakrálních staveb, které je možné dávat do souvislosti s vlivem kladrubského kláštera. Vymezení těchto staveb je založeno zvláště na základě výkonu patronátního práva. Tento postup je sice legitimní, nicméně i zde je na místě jistá obezřetnost. Ze staveb, které jsou spojovány jednoznačně s aktivitou kláštera, uvádí autor čtyři kostely (Holostřevy, Krašov, Vícov, Kateřina). Kladrubský okruh drobných sakrálních staveb vznikl v širokém časovém období od 12. století až do konce 14. století. První vlna výstavby nejméně šesti kostelů je kladena do třetí čtvrtiny 12. století a po slohové stránce je kladena do souvislosti se soudobými stavebními aktivitami na horním Rýně. Druhá stavební vlna, zastoupená minimálně třemi sakrálními objekty, je spojována mimo jiné s asimilací podnětů vycházejících ze sousedního Bavorska. Kvantitativně nejvýraznější etapa již gotické stavební produkce kulminovala v první třetině 14. století a vyznívala až do konce téhož věku. Díky novému pohledu na chronologii kladrubského chrámu byly nově předatovány některé stavby (například kostel sv. Petra a Pavla ve Skviříně), rovněž ale došlo k významnému rozšíření našich poznatků o dalších sakrálních stavbách spojovaných s kladrubským okruhem (Bor), jejichž slohový profil, a to nejen v kontextu kladrubských staveb, bude třeba ještě blíže analyzovat.

Na textu publikace se podíleli ve spolupráci s K. Nováčkem i další autoři, zabývající se specifickými okruhy otázek, jako je problematika stravování osazenstva kláštera (Zdeňka Sůvová) nebo zhodnocení fragmentů kamenosochařských detailů, pocházejících nejspíše z obrazoboreckého aktu v roce 1421 (Jaroslav Sojka). V autorském týmu nalezneme i adiunctionem antropoložky (Miluše Dobisíková), historika (Jan Adámek), archeologů (Radek Široký, Peter Braun) a chemiků (Vladimír Hanykýř, Martin Maryška).

Knihou *Kladrubský klášter 1115–1421* jednoznačným způsobem naznačuje nutnost revize dosavadní chronologie řady pozdně románských staveb a jejich slohového hodnocení. Publikace je nejen cenným přínosem pro regionální dějiny osídlení, ale rovněž vzorným příkladem interdisciplinárního přístupu při zpracování materiálové základny studovaného tématu.

DAVID KALHOUS – MIROSLAV KOVÁŘ